

מחקר שאינו מתבסס על מקורות ראשוניים לא ראוי לתואר "היסטוריה יישומית"

הערות למאמרה של ד"ר מיכל אורן, "צור משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים, ולא רק מהגורמים המיישבים" ("קרקע" 53).

יוסי כץ ושמעון שרגא
המחלקה לגיאוגרפיה, אוניברסיטת בר אילן

בדצמבר 2001 פורסם ב"קרקע" מאמרה של ד"ר מיכל אורן מהמחלקה ללימודי ארץ ישראל באוניברסיטת חיפה שכותרתו: "צור משה: מימון רכישת הקרקע ממקורות של המתיישבים, ולא רק מהגורמים המיישבים." מאמר זה מהווה למעשה המשך למאמר קודם שהתפרסם על ידי אורן, אף הוא ב"קרקע" (מס' 51, אפריל-מאי 2001) תחת הכותרת: "הרכשת וגם חכרת: תרומת ההתיישבות העובדת למימון רכישת קרקעות קק"ל." לאחרונה אף זכו שני מאמרים אלה למה שנקרא בעגה העיתונאית "פולו-אפ" (כתבת המשך) במאמרו של גדעון גלעדי: "הקרקע שייכת לחקלאים: אין דרך אחרת" שראה אור ב"קרקע" 54 במאי 2002.

במאמר זה אנו מבקשים לערער ולדחות את הקביעה ההיסטורית המרכזית של אורן, קביעה העומדת בבסיס מאמרה על אודות ראשיתו של המושב "צור משה". אין בכוונתנו לדון במידת פתיחותו של "קרקע" לדעות ולהשקפות במסגרת המאבק הציבורי הקיים כיום, ושמאמריה של אורן משמשים צוק איתן להתגדר בו עבור אחד הצדדים במאבק, כפי שעשה גדעון גלעדי. עם זאת, אנו משוכנעים כי מערכת "קרקע" יכלה לוותר על השימוש בכותרת "הרכשת וגם חכרת" המזכירה בצלצולה ביטוי חריף מאוד ולא מוצדק, לדעתנו, בהקשר הנוכחי.

במאמר מדצמבר 2001 (עמ' 40) טוענת אורן בפסקנות רבה את הדברים הבאים בעניין העברת כספים על ידי יהודי יוון לקק"ל: "יהודי יוון ראו חשיבות מיוחדת בריכוז החקלאים היהודים בארץ ישראל, שהיו מפוזרים במושבות שונות... רעיון הקמת המושבה נהגה על ידי ד"ר משה קופינס, רופא יהודי וציר בפרלמנט היווני.

מחקר שאינו מתבסס על מקורות ראשוניים לא ראוי לתואר "היסטוריה יישומית"

במסגרת מבצע גיוס הכספים הצליחו לאסוף בסביבות שנת 1927 10,000 ליש"ט [עשרת אלפים לירות שטרלינג] ולמוסרם לקרן קימת לישראל. המושב עצמו הוקם רק עשר שנים מאוחר יותר. גרסה אחרת מדווחת על רכישת כ-9,000 מניות של 'אוצר התיישבות היהודים' מתוך 100,000 מניות שהנפיקה ההסתדרות הציונית העולמית לאחר הצהרת בלפור. כספי מניות אלה, שנוהלו על ידי ד"ר קופינס, יועדו להקמת המושבה החקלאית של יהודי יוון בארץ ישראל.

בהמשך ישיר לדברים האלה יש לומר בכירור כי לקביעתה של אורן בדבר העברת הסכום הנ"ל של עשרת אלפים לירות שטרלינג לקק"ל אין שום סימוכין ממקורות ראשוניים שאינם חד-צדדיים.

כל מי שיעיין במקורות שאותם מוסרת אורן לביסוס טענתה (הערות 1 ו-2) יגלה כי לא רק שמדובר במקורות משניים, אלא שמקורות אלה הם חד-צדדיים, קרי: מקורות הקשורים ליוונים, ובכל מקרה לא רק שלא נמסר מקור ראשוני, גם לא נמסרת גרסת קק"ל.

אמנם מקור ראשוני (שממנו התעלמה אורן מסיבות השמורות עמה), מכתב של "הוועד לייסוד מושב עולי יוון בארץ ישראל" מיום י"ג במרחשוון תרצ"ח (19.10.37) לקק"ל, טוען כי "תרשו לנו להזכיר שלא ארגון פועלים סתם הוא המקבל את הקרקע, אלא הסתדרות ציוני יוון אשר הקדישה בזמנה עשרת אלפים לא"י [1] ליש"ט היה שווה אותו זמן 1 לא"י] לקרן קימת למטרה זו, וזה לה שתים עשרה שנה שהיא תובעת בזכות ולא בחסד מסירת אלפיים דונם שהובטחו לה חגיגית פעמים אחדות." עם זאת, לא מצוין במפורש במכתב שהסכום אכן נאסף והועבר לקק"ל, וגם לא מצוין תאריך ההעברה.

למכתב הנ"ל הגיב כמעט בו ביום יוסף ויץ, מנהל מחלקת הקרקעות בקק"ל, במכתב ל"ועד לייסוד מושב עולי יוון" בזה הלשון:

"את מכתבכם מ"ג בחשוון שנה זו קיבלנו. בינתיים נתקיימה הפגישה של בא-כוחכם עם מר אוסישקין, נשיא הדירקטוריון של קק"ל, והח"מ [ויץ], ובפגישה זאת ניתנו לכם תשובות ברורות על טענותיכם במכתב הנ"ל שאנחנו מוצאים לנחוץ לחזור עליהן בכתב: א. הוברר שהסכום 10,000 לא"י שאתם מזכירים כתרומה מיוחדת ושלמה למטרת רכישת קרקע, לא הגיע לקק"ל. התרומות של

עולי יוון לקק"ל משנת תרפ"ג [1923] עד סוף שנת תרצ"ו [1936] היו בסך הכל 13,600 לא"י ברוטו הכוללים כל מיני תרומות. ב. קק"ל העמידה, אפוא, לרשות ארגון עולי יוון את הקרקע לא כבעלי חוב מיוחד, אלא כליהודים סתם, שיש להם רשות לאדמת קק"ל אם הם מוכשרים, ויש להם אפשרות להתיישב עליה מבלי להתחשב עם גודל התרומה שבאה מאותה הארץ. (המכתב נושא את התאריך י"ז בחשוון תרצ"ח, 22.10.37).

זאת ועוד. ויץ טרח לערוך סטטיסטיקה שנתית מפורטת על ההכנסות ברוטו מתרומות לקק"ל שבאו מיוון, כדי להסביר את מקור המספר (13,600 לא"י) המופיע במכתבו.

מכתבו של ויץ ופירוט התרומות (כמו גם המכתב של היוונים) נמצאים בתיק מס' 10336 / 5KKL השמור בארכיון הציוני. בתיק זה ובמסמכים המצויים בו עיניה אורן כפי שעולה מהערות 21, 54 ו-119 במאמרה הנ"ל על צור משה. מדוע אפוא התעלמה אורן ממכתבו של ויץ וגם ממכתב היוונים המצוי באותו תיק (ושעליו מגיב ויץ)? האם אנו ניצבים מול זן חדש של "פוסט"? האם לזה ייקרא "היסטוריה יישומית"?

כחוקרים מנוסים, לא ברור לנו כיצד יכלה אורן לטעון את מה שטענה ובאופן נחרץ כל כך, על בסיס מקורות משניים, כאשר בתיק שבו עיניה מצוי מקור ראשוני הסותר את טענתה? מדוע לא עשתה אורן את המתחייב ממנה כחוקרת באוניברסיטה, והציגה בפני הקורא את מכתבו של ויץ תוך שהיא מנסה להתמודד עמו כדי להוכיח את קביעתה הפסקנית בדבר מסירת עשרת אלפי הליש"ט על ידי היוונים לקק"ל? מה עומד מאחורי התעלמותה של אורן ממכתבו של ויץ? האם באמת אפשר להניח כי אורן לא ידעה על קיומו של המסמך הנמצא באותו תיק שאותו שזפו עיניה?

כשאנו באים לבקר את עבודתה של מיכל אורן, ניצב לנו עינינו מאמר חז"ל בעניין החושד בכשרים, ועל כן אנו יכולים אולי להניח כי באמת, בדרך מקרה, נעלמו מעיניה של אורן שני מסמכים מרכזיים בתיק שבו עיניה. אשר על כן אנו רוצים להאמין כי בעתיד תעשה אורן מאמץ לעיין בתיקים ארכיוניים ביסודיות רבה יותר מאשר במחקר הנוכחי.

כך או כך, דבר אחד ברור לחלוטין: אין כל הוכחה היסטורית בדבר העברת סכום של

מחקר שאינו מתבסס על מקורות ראשוניים לא ראוי לתואר "היסטוריה יישומית"

עשרת אלפים ליש"ט על ידי היוונים לקק"ל לשם רכישת קרקעות, ובמאמרה של אורן לא מובא כל מקור, הראוי שייעשה בו שימוש על פי כללי המחקר ההיסטורי, אשר יש בו כדי לסתור את עמדת קק"ל.